

Tunca Kortantamer, *Nev'îzâde Atâyî ve Hamse'si*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1997, (V+458 s.)

Nev'îzâde Atâyî, XVI. asır divan şiirinin önde gelen temsilcilerinden şair Nev'î'nin oğludur. Sonradan Nev'îzâde Atâyî olarak şöhret kazanan şairin asıl adı Atâullah'tır. XVII. asır mesnevi edebiyatının tanınmış simalarından olan Atâyî 991(1583) yılında İstanbul'da doğdu. İlk tahsiline babasının yanında başladı, aynı zamanda babasıyla küçük yaşta ilim, şiir ve tasavvuf meclislerinde bulundu. Dolayısıyla bu meclislerle alâkalı pek çok şey dinledi ve öğrendi. Atâyî babasının kendisi üzerindeki önemini bir hoca, bir baba olarak şu beyitlerle ifade eder:

Anın feyzidir dilde olan güher
Hem üstâddır bana ol hem peder

N'ola pîşvâ bilsem ol ârifi
O Câmî-i asr idi ben Hâtîfi

(Atâyî, Sâkinâme,sh.26)

Ne yazık ki Atâyî, daha yetiştirme çağında (on beş yaşında) iken, kendisine hem baba hem de hocalığı çok iyi yaptığı anlaşılın babası şair Nev'î'yi 1007(1598) yılında kaybetti. Şüphesiz babasının ölümü, Atâyî'yi hayatında en çok sarsan hadiselerdendir.

Atâyî, babasının ölümünden sonra dönemin önde gelen âlimleri tarafından korundu, tahsiline ve terbiyesine ihtimam gösterildi. Kafzâde Efendi (ö.1611), Karaca Ahmed Efendi (ö.1615), Ahîzâde Abdülhalim Efendi (ö.1604) bu âlimlerin bazılarıdır.

Atâyî, çalışma hayatına İstanbul'daki Canbaziye Medresesi'nde müderrislikle başladı. Lofça, Varna, Rusçuk, Silistre, Tekfurdağı, Hezargrad, Tirnova, Tirhala, Manastır ve Üsküp kadılıklarında bulundu.

1635(1044) yılında Üsküp kadılığından azledilen Atâyî, İstanbul'a döndü ve 1636'da(1046) vefat etti.

Hayatını kısaca anlattığımız Atâyî'nin yaşadığı dönemin genel tarihî çizgilerinin, kültür-edebiyat dünyasının, şairin hayat ve sanat anlayışının ayrıntılı bir şekilde ele alındığı örnek bir çalışma ile buluşuyoruz.

Eser, *Önsöz* (I-V s.); *Giriş* (1-10 s.) kısımlarından sonra üç ana bölümden oluşmaktadır (I. Bölüm 17-248 ; II. Bölüm 248-360 ;III. Bölüm 361-428 sayfalar arası). Ayrıca 429-430 *Sonuç*; 431-437 *Bibliyografya* ve 438-458 sayfalar arasında *Dizin* yer almaktadır.

Atâyî'nin eserlerini yazarken etkilendiği dönemin genel tarihî çizgileri ile kültür ve edebiyat dünyasının ele alındığı giriş çok çeşitli, sağlam ve güvenilir kaynaklardan yararlanılarak sistemli bir şekilde hazırlanmıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama hatta gerilemeye başladığı XVI. asrın sonu ile XVII. asrın ilk yarısı bütün manzarasıyla ifade edilmiş ve çalışmanın gelecek bölümlerine emin olarak geçilmesine zemin hazırlanmıştır. Bu kısımda anlatılan tarihî olaylar, antlaşmalar, olayların geçtiği yerler, kişi adları bir tarihçi titizliği ile ortaya konulmuş sağlam bilgilerdir.

Atâyî velûd bir şairdir. Bunu yazdığı eserlerin sayısından rahatlıkla anlayabiliyoruz. Eserinin çok oluşunu onun lüzumsuz yazdığıının bir delili olarak kabul etmek mümkün değildir. Atâyî'nin kaleme aldığı her çalışma bir ihtiyacın sonucudur. İçinde yaşadığı toplumun birçok yönleri onun eserlerinde yer almıştır. Atâyî cemiyette meydana gelen olum-

suzlukları anlatmakla kalmamış, bulduğu çareleri de tarihî ve edebî hikâyelerle kuvvetlendirerek yazmıştır. Bunları ifade ederken onun derin tefekkürü ve engin kültürü daima önemli rol oynamıştır. Vücuda getirdiği Divan ve Hamse'sinde devrinin bütün olumlu veya olumsuz hadiselerini görmek mümkündür.

Birinci bölümde Atâyî'nin Hamsesi (Sakinâme, Nefhatü'l-ezhâr, Sohbetü'l-ebkâr, Heft Hân ve eksik olan Hilyetü'l-efkâr) önemli bir nüshadan okunup bütün mesnevileri özet halinde sunulmuştur. Çalışmada, mesnevide geçen olaylar yalnız anlatılmakla kalmamış, yazılma sebepleri ve başka olaylarla bağlantıları kurulmaya çalışılmıştır. Bu bağlantılar İran edebiyatına kadar götürülmüştür. Yapılması son derece güç olan bu çalışma derin bir bakış ve fevkalâde akıcı bir üslûpla tatlı bir hikâye görünümü kazanmıştır. Eserin bu bölümü zevkle okunan, okuyanı düşündüren ve sonunda ibret veren bir manzarayı gözlerimizin önüne sermektedir.

Kortantamer bu kısımda mesnevilerde geçen nefha, sohbet, dâstanları hikâye etmekle araştırmacılara manzum metinlerin düz yazı ile nasıl verilebileceğini de göstermiş olmaktadır.

Hamse'nin teknik yapısının ele alındığı ikinci bölümde mesneviler şekil (vezin, kafiye, redif); dil ve edebî sanatlar; konu ve şahıslar yönünden detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Çok önemli tesbitler yapılmıştır.

Atâyî şair olarak vezinde, kafiye ve redifte çok titiz ve kuralcı değildir. Sık sık imalere başvurmuştur. Türkçe kelimelerin kafiye ve redif oluşturmada kullanılması Atâyî'nin değişik bir tarafıdır.

Mesneviler dil bakımından zengin bir kelime kadrosu ve çeşidine sahiptir. Atâyî'nin anlatımı bilhassa hikâye bölümlerinde sade, açık, akıcı ve kıvraktır. Üslubundaki bu özelliği konuşulan Türkçenin değerlerine sık sık başvurmakla sağlamıştır. Halkın kullandığı birçok atasözü ve deyimler dizeler içinde orijinal yapısı ve anlamıyla yer almıştır. Bu unsurlar anlatıma bir akıcılık ve sadelik kazandırmakla kalmamış bilhassa verilmek istenen dersin tesirini kuvvetlendirmiştir. Mesnevilerde çağdaşlarına göre arkaik Türkçe kelimelerin fazlaca bulunması Atâyî'nin Türkçe'ye olan sevgi ve bağlılığının bir ispatıdır. Onun İstanbul Türkçesine uygun şekilde konuşması en önemli yönüdür. Yazar tumturaklı, tantanalı bir dili, mahreçli ve tecvidli konuşmayı eleştirmiş, şiirlerinde büyük ölçüde, Rûmî sohbet yahut Türkî-zaban dediği İstanbul Türkçesini kullanmıştır.

Atâyî'nin mesnevilerinde görülen tiplerin bir kısmı gerçek hayattan alınmıştır. İnsanıüstü varlıkların yanında tarihî ve efsanevî tipler de görülür.

Buraya kadar Nev'î-zâde Atâyî ve Hamse'si isimli kitaptan çeşni kabilinden bilgiler verilmiştir. Fakat eserin tanıma yazısından değil aslından okunduğu takdirde daha faydalı olacağı muhakkaktır. Böyle bir çalışmanın on dört yıldır yayımlanmamış olması bir eksikliktir. Arzumuz yazarın bundan sonraki eserlerini ilim dünyasına fazla beklemeden sunmasıdır.

Muhammet YELTEN